

De wisselkoers van het aandeel cultuur

De concurrentiekracht van de culturele sector in Nederland 2005-2011

Cas Smithuijsen en Henk Vinken Binnen de Nederlandse grenzen is het aandeel van cultuur in vergelijking met andere sectoren en ten opzichte van het aanbod uit het buitenland aan schommelingen onderhevig. Met een aanvankelijk stijgende en later dalende curve loopt de concurrentie in de pas met de indexpijlers participatie en geldstromen.

In de voorgaande artikelen informeren tal van auteurs over het verloop van het aanbod van, de vraag naar en de financiering van cultuur. Met die informatie kwam een culturele infrastructuur in beeld die zich tussen 2005 en 2011 verder ontwikkelde en vertakte. We zien het aantal bezoeken bij vooral bioscopen en musea toenemen en het bestand van amateurkunstbeoefenaren in georganiseerd verband terugvallen. Daarnaast signaleren we geldstromen die in omvang over de hele periode iets toenamen, zij het dat er tussen 2009 en 2011 sprake was van terugval. Allemaal deelontwikkelingen die in de loop van de peiljaren soms parallel liepen, maar ook regelmatig tegen elkaar in gingen. Denk bijvoorbeeld aan de recente toename van de omzet in de muziekindustrie bij een gestage afname van het aantal verkooppunten van beeld- en geluidsdragers. Dergelijke verschuivingen in de productieketen van cultuur hebben ook invloed op de

positie van de culturele bedrijfstak als geheel. Om daar iets meer over te kunnen zeggen mag een analyse van de concurrentiekracht van de culturele sector als geheel niet ontbreken. Welke omvang heeft de sector tussen andere maatschappelijke velden? Hoe groot is zij als speler op de totale vrijetijdsmarkt? In welke mate weet cultuur zich naast natuurbeheer en sport te handhaven als bestedingsmogelijkheid in de goededoelenindustrie? En is het aandeel cultuur in de overheidsuitgaven tussen 2005 en 2011 gegroeid of gekrompen?

National Arts index als inspiratiebron

In de eerste editie van de Cultuurindex Nederland (CiN) is nog maar een beperkt aantal indicatoren voor de pijler concurrentie beschikbaar. Dat komt vooral doordat het denken en meten in relatieve 'aandelen' in de cultuur in Nederland nog geen gemeengoed is. Het is nog niet gebruikelijk om

cijfers uit de cultuursector af te zetten tegen cijfers voor de totale markt, de totale uitgaven of de totale hoeveel werkgelegenheid. In de Verenigde Staten zijn de cultuurwatchers daar al verder mee. Daar wordt de concurrentiepositie van cultuur in de National Arts Index beschreven en becijferd, op grond waarvan de indexauteurs hun conclusies voor hun land met een ruime mate van betrouwbaarheid kunnen trekken.

De National Arts Index 2012 (gepubliceerd 2013)¹ baseert zijn concurrentiecijfers op 26 indicatoren die zijn geclusterd rondom besteding van tijd en geld door kunstliefhebbers en donateurs, en rondom geldstromen van institutionele fondsen en overheden – uitgedrukt in per capita-bedragen. Ook bij sponsoring en filantropie wordt naar het aandeel cultuur op het totaal van sponsor- en donatiegelden gekeken. De omvang en intensiteit van actieve en passieve cultuurdeelname worden net als in Nederland vastgesteld met participatiecijfers. Ook krijgt het succes waarmee consumentenbestedingen aan cultuur concurreren met alternatieve bestedingsmogelijkheden aandacht. Voorts wordt er gekeken hoe culturele instellingen het doen als producent van goederen en diensten bestemd voor de binnenlandse markt. De vraag of cultuur een groei- of krimpmarkt is, wordt ook internationaal gesteld: wat is het volume van de Amerikaanse export in de culturele wereldhandel? Het aandeel *human capital* in de cultuur is een laatste meetpunt: wie kiest voor kunst-educatie in de basisopleiding en wie kiest voor een kunstvak met een professionele carrière in de cultuur voor ogen? De Amerikaanse index toont de laatste jaren een neergaande lijn op het gebied van concurrentie. In 2007 stond de index hier nog op 101.2 (2003 = 100), in 2009 op 91.4. Het laatst gemeten jaar, 2011, laat een licht herstel zien: 92.1. De totale concurrentiepositie van cultuur is in

de VS dus tussen 2005 en 2011 achteruitgegaan. Ter vergelijking: in Nederland is juist sprake van een sterker wordende concurrentiepositie en klom het indexcijfer voor concurrentie van 100 in 2005 naar 107 in 2011.

Nederland handelsland

Waar de VS met zijn 300 miljoen inwoners een interne markt heeft die zo'n 18 keer groter is dan de Nederlandse, is Nederland juist sterk afhankelijk van buitenlandse handel. Binnen de gemeenschappelijke Europese markt hoort Nederland tot de kopgroep van sterke nationale economieën. Een positie die te danken is aan het handelsverkeer dat Nederland met zijn economische partners onderhoudt, binnen Europa, maar zeker ook daarbuiten.

Door de blik naar buiten en de beperkte interne markt oriënteren veel Nederlandse kunstenaars zich als vanzelfsprekend op de buitenlandse markt, maar is er onder consumenten tegelijkertijd een enorme interesse in het buitenlandse aanbod. In de Cultuurindex Nederland is de concurrentiekracht van cultuur daarom voor een deel anders gemeten dan in de VS met zijn enorme interne markt. De gebruikte gegevens zijn bewuster aan twee niveaus toebedeeld: nationaal en internationaal. De nationale cijfers verwijzen naar indicatoren als het totaal aantal afgestudeerden aan het hbo, het totaal aantal giften en de totale werkgelegenheid in cultureel Nederland. Onder de kop 'De wereld in Nederland, Nederland in de wereld' hieronder werpen we tevens een blik op het smaldeel van het Nederlandse culturaanbod in verhouding tot het internationale aanbod. Gekeken wordt bijvoorbeeld naar het aandeel boektitels van Nederlandse auteurs dat moet concurreren met het totaal aantal titels dat in Nederland jaarlijks beschikbaar komt. Of naar het aandeel auteursrechten dat in Nederland naar Nederlandse muzikanten

	2005	2007	2009	2011
Aandeel hbo-kunstonderwijs op alle hbo-afgestudeerden	6,03	5,84	6,12	6,58
Aandeel exportwaarde muziek in totale exportwaarde	0,00012	0,00013	0,00021	0,00020
Aandeel exportwaarde kunstvoorwerpen in totale exportwaarde	0,00025	0,00043	0,00015	0,00019
Aandeel giften cultuur op alle giften	0,07450	0,08467	0,09645	0,06750
Aandeel geven van tijd/vrijwilligerswerk in kunst/cultuur op totaal	2,00	2,50	3,50	3,50
Aandeel overheidsuitgaven kunst en cultuur op totaaluitgaven	1,20	1,16	1,14	1,13
Aandeel creatieve industrie in totale werkgelegenheid	3,20	3,13	3,12	3,06
Aandeel (in)directe belastinguitgaven aan cultuur op totaal belastinguitgaven	7,34	8,69	7,02	6,18

.....
 Tabel 1: *Concurrentiekracht nationaal*
 (in percentages)

gaat. Bij de plaats van Nederland in de wereld is onder andere de inbreng van Nederlandse kunstenaars op exposities in binnen- en buitenland onder de loep genomen.

Opvallend voor de ontwikkelingen die tabel 1 rondom de binnenlandse concurrentie weergeeft, is eerst een groei en dan een krimp in het aandeel van cultuur in de publiek-private bundel van financiële middelen. Zowel de filantropie (particuliere giften en corporate sponsoring) als de directe en indirecte overheidssubsidies dalen. Daarentegen is er in de loop van de onderzochte periode wel meer human capital voor cultuur beschikbaar gekomen: een opvallend groter aantal vrijwilligers stelt zich in de laatste peiljaren beschikbaar in musea, bibliotheken, muziekpodia en elders. De uitstroom van afgestudeerden uit het kunstvakonderwijs is ook verbreed. Daarnaast vertegenwoordigt cultuur in 2011 een groter aandeel binnen de totale Nederlandse export, zij het dat dit in 2011 gedaald is

ten opzichte van 2009. De overall werkgelegenheid in de creatieve sector (kunsten en erfgoed, media en entertainment en creatief-zakelijke dienstverlening) daalt tussen 2005 en 2011 licht.

De wereld in Nederland en Nederland in de wereld

De vanzelfsprekende keerzijde van de culturele handelsmedaille is de import van diensten en producten. Op een aantal gebieden – boeken, films, singles en albums – is de verhouding binnenlands en geïmporteerd product in beeld gebracht. De gegevens van Buma/Stemra over de uitkering van auteursrechtgelden geven daarnaast inzicht in het aandeel dat Nederlandse artiesten aan airplay genereren. De auteursrechtgelden die in de peiljaren aan Nederlandse Buma/Stemra-deelnemers zijn uitgekeerd, tonen aan dat zij met hun professionele activiteiten een stabiel aandeel ten opzichte van naar het buitenland

	2005	2007	2009	2011
Aandeel Nederlandstalige uitgevers op totaal aantal uitgevers		52,10	50,70	38,40
Aandeel nieuwe Nederlandse boektitels op totaal aantal nieuwe boektitels	51,60	38,60	39,20	27,00
Aandeel nieuwe Nederlandse films op totaal aantal nieuwe films	12,00	7,20	11,10	14,00
Aandeel Nederlandse albums en singles op totaal aantal verkochte albums en singles	7,49	9,48	8,74	8,58
Aandeel auteursrechten Nederlandse Buma/Stemra-deelnemers	63,59	65,82	63,50	63,99
Aandeel in recette van Nederlandse film	12,33	13,41	15,35	21,85
Ranking Nederlanders onder 1000 meest geëxposeerde kunstenaars wereldwijd (gemiddelde)	492,65	456,10	470,15	462,35
Aandeel Nederlandse galleries op topbeurzen buitenland	2,19	2,26	2,16	1,87

.....
 Tabel 2: *Concurrentiekracht internationaal*
 (percentages tenzij anders aangegeven)

uitgekeerde gelden incasseren. De ranking van Nederlandse beeldend kunstenaars in de top 1000 wereldwijd blijft in de periode 2007-2011 zo goed als gelijk. De aanwezigheid van Nederlandse galleries op topbeurzen in het buitenland neemt af, zeker in 2011.²

Conclusie

Binnen de Nederlandse grenzen is het aandeel van cultuur ten opzichte van andere sectoren en ten opzichte van het aanbod uit het buitenland aan schommelingen onderhevig. Het stijgt zichtbaar tussen 2005 en 2007, die stijging vlakt af tussen 2007 en 2009 om in 2011 weer te dalen tot onder het niveau van 2007. Met deze aanvankelijk stijgende en later dalende curve loopt de concurrentie in de pas met de indexpijlers participatie en geldstromen. Opmerkelijk is dat de toegenomen capaciteit geen positief effect op de concurrentie heeft gehad.

De totale concurrentiekracht van de Nederlandse cultuursector is tussen 2005 en 2011 wel licht gestegen. Dat wordt vooral veroorzaakt door het spectaculair toegenomen aantal vrijwilligers in de culturele sector en door goede indexcijfers bij de Nederlandse film. Aan de toename dragen ook een paar andere indicatoren enigszins bij: het aandeel afgestudeerden in het hbo-kunstvakonderwijs en het aandeel voor Nederlandse tektschrijvers en componisten in de afdracht van auteursrechtgelden.

Ondanks deze lichte stijging is er in de loop van de gepeilde periode wel een flink aantal lichten op rood komen te staan. De helft van de zestien indicatoren geeft een neerwaartse richting aan. Aan het boekenfront gaat het Nederlandse aandeel vanaf 2005 naar beneden, net als het aandeel overheidsuitgaven aan cultuur op het totale overheidsuitgavenpatroon en het aandeel (in)directe belastinguitgaven aan cultuur. Het aandeel van de

Cas Smithuijsen

is directeur van de Boekmanstichting

Henk Vinken

is onderzoeker en coördinator
van de Cultuurindex Nederland
en oprichter van Pyrrhula, Social
Research Network

creatieve sector in de totale werkgelegenheid in Nederland geeft eenzelfde neerwaartse tendens te zien.

Deze eerste Cultuurindex Nederland levert nog geen compleet beeld van de culturele concurrentiepositie. Zo moet nog in kaart worden gebracht wat er online aan cultuurproducten (muziek, boeken, films, games) gekocht wordt ten opzichte van niet-culturele diensten en producten die via internet worden verkocht. Ook verdient de inkomenspositie van kunstenaars en andere creatieve beroepsbeoefenaren, met inbegrip van de opbrengsten uit auteursrecht c.q. intellectueel eigendomsrecht, een nadere indicering. Mogelijk dat dan ook de internationale dimensie van de concurrentiekracht kan worden uitgebreid met meer data over Nederlandse aandelen in wereldwijd cultuuraanbod, denk aan games of design.

Noten

- 1 Te vinden via www.artsusa.org
- 2 De gegevens zijn van Artfacts.net. Gemeten wordt hoeveel aandacht een kunstenaar krijgt van curators en kunstinstellingen (musea, galeries, beurzen, andere expositieruimtes). We hebben binnen de top 1000 van kunstenaars met de meeste aandacht gekeken naar het aantal Nederlanders en hun gemiddelde positie in die top (dus tussen 1 en 1000). We hebben over de jaren 2005-2011 data van 20 tot 25 Nederlandse kunstenaars in de top 1000 met een gemiddelde ranking van rond de 450 tot 500.